

Historie obecná i osobní, proč je její znalost pro sociální pracovníky potřebná?

Hana Mudrová¹

V minulosti v různých dobách a na různých místech, stejně jako nyní, různí lidé mysleli, cítili, věřili a jednali způsobem, který jim dával smysl. Ale pokud na ně budeme nahlížet svým dnešním pohledem, nemusí to dávat smysl nám. Přitom znalost a porozumění historii klienta nám přináší možnost porozumět sociálnímu aspektu jeho minulé i současné životní zkušenosti.

Významně se tento fakt projevuje v oblasti sociální práce v domovech pro seniory. Rozdíly ve věku seniorů a tím pádem i historických souvislostech a zážitcích jejich života se promítají do jejich prožívání běžného dne i možnosti následných aktivit sociální práce. Jako příklad nabízím obecné znaky, které mohou pomoci orientovat se ve dvou skupinách, a to ročníků 1925–1935 (a starší), ročníků 1936–1949 (a starší) a ilustrativní kazuistiky, kde se zřetelně promítá kontext doby, ve které prožíval senior svůj aktivní život, do jeho aktuálního chování a postoju.²

ROČNÍKY 1925–1935 A STARŠÍ:

V raném dětství jejich rodiny poznamenala hospodářská krize, častá úmrtí v rodinách, nedostatek. Některé rodiny byly zajištěné, středostavovské, ale pamětníci znali „obyčejné“ děti a sousedy. Zapůsobily na ně roky Protektorátu, pokud byla rodina usídlena na Volyni, Rumunsku, Slovensku a Podkarpatské Rusi, byla tu možnost velmi drsných zážitků v okolí. Zároveň jsou jedinečnými pamětníky těchto dob, především svým dětským pohledem. Díky těm, kteří vyrůstali v zemědělských rodinách, můžeme dokonce cestovat časem, neboť ti mohou vzpomínat na velice prostý a jednoduchý život — současní devadesátiletí a století ještě používali petrolejky, případně i louče na svícení. Dobře vnímali radost z ukončení války, budovatelské nadšení (samo o sobě nic špatného, toto ovzduší vládlo několik let celému světu) i politicky těžkou dobu a bezpráví 50. let — a mohli stát na různých stranách. Mohli zažít problémy se vzděláváním kvůli třídnímu původu, muži na vojně zařazení k „pětépákům“, být politickými vězni. V dětství byli vychováni vlastenecky, v úctě k rodičům

-
- 1 Mám praxi sociální pracovnice v azylovém domě pro matky s dětmi, dále v domově pro seniory, kde jsem společně s klienty vytvářela kulturně vzdělávací program a pomáhala jim od r. 2008 s oddlužením. Poté jsem na úřadě práce prováděla sociální šetření a vedla agendu pro řízení o příspěvek na péči. Dnes se poradensky věnuji pečujícím a seniorům.
 - 2 Kazuistiky pocházejí z mé praxe sociální pracovnice v domově pro seniory v Hranicích. Dělení klientů podle doby narození jako podklad pro zaměření a využití při aktivizačních programech služby vychází z mnou připravované publikace s pracovním názvem „Vzpomíněj, poznávej, uč se“.

a předkům. Mohli se zúčastnit odboje za války a po ní. Jako dospělí zažili uvolnění v šedesátých letech, rozvoj novátorských kulturních projevů ve filmu, hudbě a dalších oblastech, cítili se být součástí světa (EXPO v Bruselu, Montrealu). Jako dospělí s rodinami zažili rok 1968 a nástup normalizace, opět na různých stranách, poznali problémy tam, kde někdo emigroval nebo byl šikanován režimem.

Mnozí byli zklamaní politickým vývojem a odmítali „přezkušování“ politické bezúhonnosti komisemi — zvláště aktivní účastníci odboje — čímž potom ovlivnili možnosti svých dětí a vnuků se vzdělávat. Naopak další mohli žít relativně v klidu, případně využívat výhod systému (nákupy v Tuzexu, levné rekreace v tuzemsku i zahraničí). Zažili rok 1989 a bouřlivé období devadesátých let. Schraňovali i staré věci a oblečení, přešívávali apod.

ROČNÍKY 1936–1949:

Ti nejstarší v raném dětství zažili konec relativně dobrých časů cca po r. 1942, později všichni nedostatek — ať během války nebo po ní, byl přidělový systém. Mohou být potomky reemigrantů a dosídlenců pohraničí ze Slovenska, Rumunska, Volyně a dalších zemí. Poznamenal je strach z Němců, strach z udávání, nemohli si dovolit říci svůj názor ani v padesátých, ani v sedmdesátých letech. Zažili velké nadšení a budování po válce, snažili se vyrábět a budovat lépe a více než jejich předci. Byli často aktivními účastníky událostí 1968–1969. Zažili normalizaci v čase, kdy zakládali rodiny, takže byli režimem vydíratelní. Jejich manželství se rozpadala více, než v předchozích generacích (hlavně za normalizace), mizí úcta k prarodičům. Znají předměty a nábytek z 1. republiky, používal se v domácnostech a na chalupách ještě za normalizace, doma měli buď sektorový nábytek nebo později nábytkové stěny. Mnoho jich žilo v panelových domech a zbavovali se zbytečných předmětů a oblečení.

Tyto ročníky byly vychovávány velmi vlastenecky, aktivně se samy dál vzdělávaly v české historii, jezdily na poznávací zájezdy. Aktivně prožívaly útek od reality na zahrádky a chaty, do hobby. Využívaly možnosti studia při práci. Jejich děti mívaly hodně organizovaný čas (kroužky, Pionýr, LŠU, ČSM). V sedmdesátých letech zažily návrat rukodělné práce, kříšení technik pletení, vyšívání a různé umělecké tvorby. Listopad 1989 prožívaly se smíšenými pocity, včetně strachu, že se bude opakovat rok 1968 a normalizace.

Někteří se snažili obnovit podniky a řemesla svých předků, vrátit se k farmaření. Mnozí nezvládli bohatství po navrácení majetku (restitucích). Mnozí se zadlužili, neplatili nájmy, brali snadné půjčky, prožívají exekuce. Stávali se závislími na hrách, výhodných obchodech (šmejdi), alkoholu. Již v sedmdesátých letech tu byly závislosti na lécích proti úzkosti. Od šedesátých let se u nich projevovaly alergie a astma v závislosti na zhoršujícím se životním prostředí. V zaměstnání zažily ještě před důchodem nástup výpočetní techniky

Pan Jiří, ročník 1916, byl poměrně tichým, klidným klientem, v domově pro seniory žil od roku 1999. Měl tři děti, další čtyři se ženou adoptoval, ale neměl o nich žádné zprávy, žádné dítě ho nekontaktovalo. V jeho složce byl dopis, v němž žádal předchozího ředitele o „podržení“ místa, protože šel do vězení. Mladík, kterému

pomohl, když ho potkal v zimě na útěku z domova, ho nařkl ze sexuálního obtěžování, dva roky poté. Jenže v době, kdy se čin měl stát, byl mladík nezletilý. Pan Jiří byl tehdy odsouzen a po návratu tím dál trpěl, styděl se, dlouho odmítal pomoc při hledání dětí, na které často vzpomínal. Po rozvodu je několik let sám vychovával. Ve vězení se prý setkal s jedním ze synů, ale ani s ním po návratu do domova neudržel žádný kontakt.

Pan Jiří byl znám také tím, že si stále stěžoval na zimu, a přitom vrstvil hodně oblečení. Pracovnice ho přesvědčily, aby si v létě přece jenom dva svetry a sako sundal a opravdu zjistil, že je mu na sluníčku tepleji. Tehdy vyprávěl, že je mu zima možná proto, jak promrzl na útěku z totálního nasazení za války. Ujal se jej starosta jednoho městečka, kterému nakonec dělal kočího, protože se uměl starat o koně. I kolem gestapa prý jezdil. Pan Jiří stále chodil v manšestrácích a sáčku, na hlavě klobouk, v ruce hůlku. Jak překročil devadesátiny, býval někdy mrzutý a rozčiloval se. Zvláště, pokud si po obědě zdříml a po probuzení najisto věděl, že nedostal oběd. Pokud mu někdo odporoval, rozkřičel se, ale když jsme se v týmu dohodli, že vždy dostane bez řeči polévku, byl klid. Snědl několik lžic a zjistil, že je sytý, někdy se rozpomenul i na to, že obědval a povídal si u stolu s dalšími klienty. Za křik se potom omlouval.

Největší křik, a dokonce pláč však nastaly, když se ocitl bez svých kalhot, protože všechny musely do pračky a on dostal světlé tepláky. Byl velice nešťastný, odmítl opustit pokoj, velice se styděl. Křičel, ale nevysvětloval proč. Když si s ním nikdo nevěděl rady, promluvila s ním sociální pracovnice. „Copak můžu někam jít? Jsem žebrák, zůstal jsem jen ve spodkách!“

Bylo nutné vysvětlit i pracovnícím, že starý pán si na oblečení, i když dost obnošeném, zakládá. Ne každý z jeho generace si někdy oblékal tepláky, to bylo většinou pouze sportovní oblečení. Náš pan Jiří vždy tvrdě pracoval, do práce mnoho let nosil jen starší oděv, než po válce dostal montérky. Navíc světlá barva skutečně vyvolala dojem podvlíkaček, v nichž jeho generace na veřejnost nechodila, dokonce se v nich příliš neukazovala ani ve vlastním bytě.

Podobně brzy pracovnice nechápaly, proč najednou pan Jiří odmítl být na pokoji s kolegou, s nímž se dobře snášel několik let. Začal na něj křičet a nadávat mu. Jak může být ležící starý pán pro pana Jiřího „odporný smilník“ a „nestyda“? Teprve sociální pracovníci naznačil, že jeho spolubydlící masturbuje. „Tohle já mám zapotřebí?! Taková hanebnost! Vůbec se nestydí!“ V tu chvíli bylo celkem jedno, zda kdysi skutečně došlo k nějakému „nevhodnému“ kontaktu s chlapcem nebo zda šlo o velikou křivdu a osočení ze strany mladého delikventa. Pan Jiří prožil většinu života v době, kdy byla homosexualita trestná a tabuizovaná. Pro něj bylo obvinění a vězení strašným cejchem samo o sobě — a to nikdy nemluvil o tom, co prožíval ve vězení. Hlavní byl nyní dostatek respektu k jeho bolesti a rozčilení. Vracela se mu trpká část života při pohledu na konání zmateného spolubydlícího. Klíčové pracovníci, která klienta nechápala a začala jeho vzdor brát osobně, bylo podáno vysvětlení. Osobní historii klienta znala, tým s ní souhlasil, že s klientem není k vydržení. Nedokázala si spojit dané souvislosti, ty jí objasnila až sociální pracovnice na základě svých znalostí.

Klienta se podařilo ukonejšit a on potom právě své klíčové pracovníci s důvěrou sdělil, že by také chtěl najít své děti. Skutečně se podařilo navázat kontakt se dvěma syny, ale než oni předali zprávu o tatínkovi dál, pan Jiří zemřel.

Paní Jitka, ročník 1925, přišla do domova s manželem, který dlouho popíral vlastní nemoci, staral se o paní Jitku, která měla stále větší problémy s pamětí. Manžel v pohodlí a klidu domova ulehl a brzy zemřel, pro manželku zůstal „zatím“ v nemocnici.

Paní Jitka si zakládala na tom, že vedla velkou cukrárnu a má vzdělané děti. Asi tři týdny po nástupu přišla paní Jitka za sociální pracovnící, posadila se a pravila: „Tak já jdu podat to povinné hlášení.“ Trochu zmateně popisovala chování spolustolovníků v jídelně. Nakonec sdělila, že nikdo se nechoval závadně a neměl řeči. „Kdy mám zase přijít?“ Spokojeně vyslechla, že může přijít kdykoliv. „Věřte mi, já dám pozor, aby bylo všechno v pořádku!“

Podle toho, s čím se v té době svěřila paní Jitka klíčové pracovníci, byla hrdá na to, jak vzorně vedla kolektiv svých podřízených a nikdy neměla problémy s „těmi nahore“. Prý se musela hodně snažit, aby děti neměly problém dostat se na školy, doba byla těžká a manžel byl dlouho soukromník. Teprve za normalizace totiž vstoupil do družstva, takže dětem hrozilo, že budou mít „buržoazní“ původ. Trvalo téměř půl roku, než paní Jitka svých „povinných hlášení“ zanechala. Věděla o nich pouze sociální pracovníce, která je vnímala jako velmi důvěrná. V týmu pracovníků bylo několik lidí, kteří zažili problémy na pracovištích za uplynulého režimu, a to by mohlo paní Jitku znevýhodnit, změnit jejich postoje k ní. Bylo by to zbytečné a zároveň z „povinných hlášení“ vyplývalo, že ať je podávala komukoliv, vždy zřejmě sdělila jen to, že jsou její podřízené „bez závad“, plní čestné závazky a bojují o odznak Brigády socialistické práce. Dosáhly prý stříbrného...

Fakt, že byl otec soukromým řemeslníkem, byl před revolucí důvod pro to, aby se jeho děti nedostaly na střední nebo vysokou školu. Měly takzvaně nevhodný třídní původ, i když matka — původně dělnice, potom prodavačka — by socialistickému zřízení vyhovovala. Vedoucí pracovník by za normalizace měl být členem KSČ, což paní Jitka cca od r. 1970 byla — kvůli dětem i tomu, jak měla ráda i manžela i svou práci. Věřila, že v té době obstála čestně.

V praxi se ještě dlouho budeme setkávat s lidmi mnoha rozdílných osudů a názorů. Mnohým se staly křivdy skutečné, ale také domnělé a od jejich životních příběhů se může odvíjet způsob naší pomoci, podpory, ale také respektující přístup všech členů týmu.

Hana Mudrová, sociální pracovníce, novinářka a spisovatelka

